

TURKIY TILLAR O'RTASIDAGI TARJIMA JARAYONLARI: KO'P TILLILIK NUQTAI NAZARIDAN “DUNYO YANADA ODIL BO'LISHI MUMKIN” ASARI MISOLIDA TAHLIL

Xolboboyev Quvonchbek Komil o'gli

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti

Kirish. Global siyosat maydonida til nafaqat aloqa vositasi, balki ideologik ta'sir qurolidir. Bugungi kunda siyosiy matnlar, ayniqsa, davlat rahbarlari nutqlari yoki asarlari tarjima jarayonida til, madaniyat va mafkuraviy qatlamlarning murakkab o'zaro ta'sirini namoyon etadi. Shunday asarlardan biri — Turkiya Respublikasi Prezidenti Rajab Toyyib Erdo'g'anning “Daha adil bir dunya mumkun” (“Dunyo yanada odil bo'lishi mumkin”) nomli asaridir. Bu asar nafaqat siyosiy g'oyaviy manifest sifatida, balki turkiy tillar o'rtasida tarjima jarayonlarining lingvistik, pragmatik va madaniy o'ziga xosliklarini tadqiq etish uchun ham muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur tezisdagi asarning o'zbek tiliga tarjimasi ko'p tillilik va tarjima nazariyasi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Maqsad — turkiy tillar o'rtasidagi tarjima jarayonlarining o'ziga xosliklarini, semantik o'zgarishlarni, metaforik o'xshatishlarning pragmatik funksiyalarini aniqlashdir.

Nazariy asoslar: metafora, retorika va siyosiy til nazariyalari

Siyosiy nutq va asarlar tahlilida lingvistik va pragmatik yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Metafora nazariyasi (Lakoff va Jonson, 1980) tilning nafaqat badiiy, balki kognitiv jarayon sifatidagi mohiyatini tushuntiradi. Siyosiy matnlarda metafora — mafkuraviy konstruktsiyani ifodalash vositasidir. Erdo'g'an asarlarida “adalet” (adolat), “zulüm”, “barış”, “insanlık” kabi metaforik birliklar kognitiv ramka hosil qilib, u orqali auditoriyaga siyosiy haqiqat talqini uzatiladi.

Retorik yondashuv esa (Aristotel, Perelman) siyosiy matnning ta'sirchanlik va ishonch hosil qilish funksiyalarini izohlaydi. Siyosiy til nazariyasi doirasida (Fairclough, 1995; Van Dijk, 2000) esa diskursning ijtimoiy hokimiyat bilan aloqasi o'rganiladi. Erdo'g'anning asarida til hokimiyatni legitimlashtirish, xalqaro adolatni qayta talqin qilish va Turkiyaning geosiyosiy pozitsiyasini mustahkamlash uchun ishlatiladi.

Tarjima nazariyasi (Nida, Venuti, Hatim & Mason) nuqtai nazaridan esa ko'p tillilik — semantik ekvivalentlik bilan bir qatorda, madaniy ekvivalentlikni ham taqozo etadi. Turkiy tillar (turk va o'zbek tillari) o'rtasida grammatik va semantik yaqinlik mavjud bo'lsa-da, siyosiy kontekst va milliy retorika darajasida tafovutlar sezilarli.

Erdo‘g‘an nutqlarining siyosiy-madaniy konteksti

Erdo‘g‘an siyosiy diskursi — neo-ottomanizm, milliy g‘urur va global adolat konsepsiyasiga asoslangan kommunikativ modeldir. U “adil dunyo” g‘oyasi orqali BMT, G‘arb siyosati va xalqaro tizimdagi adolatsizlikni tanqid qiladi. Ushbu g‘oya til orqali shakllanadi va metaforik vositalar bilan mustahkamlanadi.

Masalan, asarda “Dünya beşten büyüktür” (“Dunyo beshtadan kattadir”) shiori siyosiy metafora bo‘lib, xalqaro siyosiy tuzilmani tanqid qilish vositasidir. O‘zbek tarjimasida bu ibora “Dunyo besh davlatdan iborat emas” tarzida keltirilgan bo‘lib, semantik ma’nosi saqlangan, ammo metaforik kuch biroz kamaygan. Bu esa tarjimada retorik intensivlikning yumshatilganini ko‘rsatadi.

Erdo‘g‘an nutqlari va asarlari turk xalqining diniy va tarixiy xotirasiga tayanadi. Bu jihat tarjima jarayonida muhim, chunki diniy-madaniy ramzlar o‘zbek kontekstida to‘liq qabul qilinishi uchun semantik va madaniy moslashtirish talab etiladi.

O‘xshatishlarning lingvistik va pragmatik tahlili

Asarda o‘xshatish (benzetme) va metaforalar siyosiy nutqning asosiy ta’sir vositalaridir. Quyidagi turlarga e’tibor qaratish mumkin:

1. Aksiologik metaforalar – “adalat” va “zulm” oppozitsiyasi orqali dunyo siyosatini axloqiy asosda baholash: Asl nusxa: “Bugün dünyada zulm, sessizliğe mahkum edilmiştir.” Tarjima: “Bugungi dunyoda zulm jimlikka mahkum qilingan.” — Ma’nodosh tarjima bo‘lsa-da, turk tilidagi “mahkum edilmiştir” iborasidagi siyosiy dramatism o‘zbek tilida yumshagan.

2. Madaniy o‘xshatishlar – diniy va tarixiy ishoralar orqali xalqaro adolat g‘oyasini kuchaytirish: Asl: “Kudüs bizim kırmızı çizgimizdir.” Tarjima: “Quddus bizning qizil chizig‘imizdir.” — Metaforaning siyosiy ma’nosi to‘liq saqlangan, lekin o‘zbek o‘quvchisiga bu iboraning siyosiy yukini tushunish uchun kontekst zarur.

3. Pragmatik transformatsiya – Erdo‘g‘an nutqlarida “biz” olmoshi orqali kollektiv identitet yaratiladi: Asl: “Biz, mazlumların sesi olacağız.” Tarjima: “Biz, mazlumların ovozi bo‘lamiz.” — Bu yerda birlik va empatiya strategiyasi to‘liq saqlangan. Tarjima jarayonida semantik ekvivalentlik bilan bir qatorda pragmatik niyat ham uzatilgan.

Ko‘rinib turibdiki, o‘xshatishlar nafaqat estetik, balki ideologik yuk tashuvchi elementlardir. Tarjima jarayonida esa bu yukning darajasi, ta’sirchanligi va milliy qabul qilinuvchanligi muvozanatga keltiriladi.

Muhokama va natijalar

Turkiy tillar o‘rtasidagi tarjima jarayonlarida eng muhim omil — til yaqinligiga qaramay, madaniy konnotatsiyalar tafovuti hisoblanadi. “Dunyo yanada odil bo‘lishi mumkin” asarining tahlili quyidagi xulosalarga olib keladi:

1. Semantik ekvivalentlik yuqori darajada saqlanadi, chunki turk va o‘zbek tillari morfologik jihatdan bir oilaga mansub. Ammo retorik va intonatsion farqlar tarjimada sezilarli.

2. Siyosiy diskursdagi metaforalar o‘zbek tilida ba’zan neytrallashtiriladi, bu esa asarning emotsional ta’sir kuchini kamaytiradi. Tarjima jarayonida “ideologik yumshatish” strategiyasi kuzatiladi.

3. Ko‘p tillilik kontekstida (turkcha → o‘zbekcha → inglizcha) har bir tarjima bosqichi ma’noni qisman qayta interpretatsiya qiladi. Bu jarayon siyosiy matnning maqsadli auditoriyaga moslashtirilishini ta’minlaydi.

4. Tarjima strategiyasi asosan Nida (1964) tomonidan ilgari surilgan dinamik ekvivalentlik tamoyiliga asoslanadi: maqsadli til o‘quvchisi uchun tushunarliklik va madaniy moslik birlamchi.

5. Pragmatik natija shuki, tarjima jarayonida Erdo‘g‘anning “adil dunyo” konsepsiyasi universal g‘oya sifatida o‘z ifodasini topadi, ammo turk milliy diskursining o‘ziga xos shiddati qisman yo‘qoladi.

Xulosa va tavsiyalar

“Dunyo yanada odil bo‘lishi mumkin” asarining o‘zbek tiliga tarjimasi turkiy tillar o‘rtasidagi lingvistik yaqinlik va madaniy tafovutni chuqur namoyon etadi. Tarjima jarayoni faqat til darajasida emas, balki siyosiy, madaniy va kognitiv qatlamlarda ham muvozanatni talab etadi. Asar tahlili shuni ko‘rsatadiki:

- Turkiy tillar o‘rtasidagi tarjimalarda semantik soddalik va pragmatik aniqlikni saqlash muhim;
- Siyosiy nutqlarning metaforik yukini to‘liq uzatish uchun kontekstual izohlar zarur;
- Tarjima jarayonida madaniy ekvivalentlik va ideologik neytrallik o‘rtasida muvozanat topish lozim.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun tavsiyalar:

- Turkiy tillar o‘rtasida siyosiy metaforalarni avtomatik tarjima tizimlari orqali tahlil qilish;
- Turk va o‘zbek tillaridagi siyosiy retorikaning qiyosiy pragmatik korpusini yaratish;
- Ko‘p tillilikda ma’no transformatsiyasining ijtimoiy ta’sirini empirik tahlil qilish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Erdoğan, R. T. (2021). Daha adil bir dünya mümkün. İstanbul: Turkuvaz Kitap.
2. Erdoğan, R. T. (2024). Dunyo yanada odil bo‘lishi mumkin. Tarjima: M. Yo‘ldoshev, A. Tilavov. Toshkent: O‘zbekiston.

3. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
4. Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis*. London: Longman.
5. Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill.
6. Van Dijk, T. A. (2000). *Ideology and Discourse*. Barcelona: Pompeu Fabra University.
7. Hatim, B. & Mason, I. (1997). *The Translator as Communicator*. London: Routledge.
8. Erdoğan, R. T. (2019). *Cumhurbaşkanlığı Söylevleri*. Ankara: İletişim Dairesi.
9. Perelman, C. (1982). *The Realm of Rhetoric*. Notre Dame University Press.